

Гендерно зумовлене насильство в умовах збройного конфлікту

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК), є однією з найскладніших та найболючіших тем сучасного міжнародного та національного права. Це не просто «побічний ефект» війни, а свідомо стратегія, що використовується для залякування та приниження цивільного населення.

ОГЛЯД КУРСУ

Ключові теми лекції

01

СНПК як міжнародний злочин

Воєнний злочин та злочин проти людяності

03

Стаття 438 КК України

Проблеми кваліфікації сексуального насильства

02

Юрисдикція судів

Національні суди та Міжнародний кримінальний суд

04

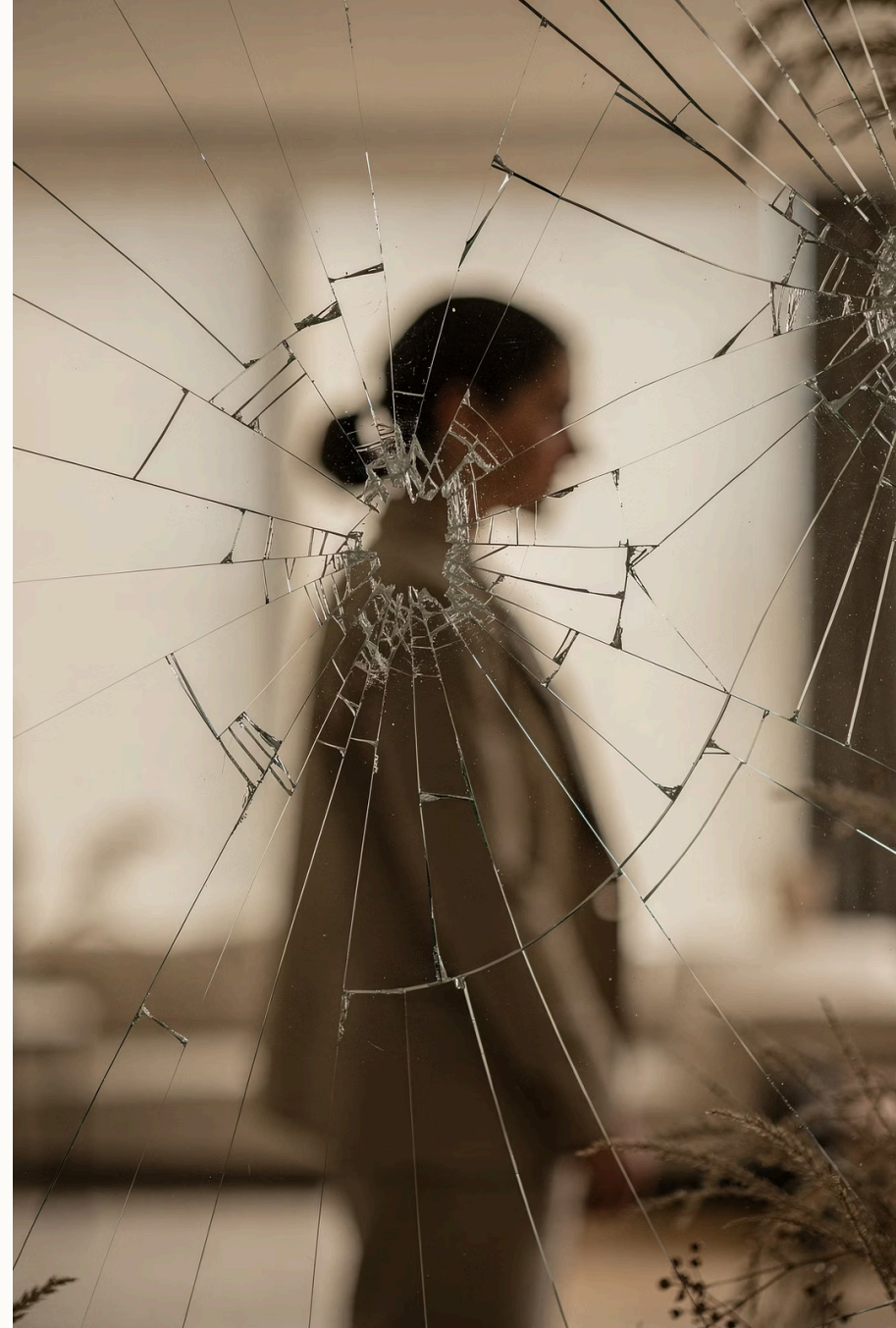
Захист постраждалих

Статус потерпілих та механізми репарацій

Що таке СНПК?

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК) – це будь-яка сексуальна дія, спроба домогтися сексуального акту або інші дії, спрямовані проти сексуальності особи з застосуванням примусу, які мають часовий, географічний та причинно-наслідковий зв'язок із збройним конфліктом.

СНПК стає жахливою та руйнівною зброєю, яку ворог свідомо використовує у воєнних конфліктах для створення атмосфери страху, безпорадності та деморалізації населення. Це насильство може бути спрямоване на жінок, чоловіків, дітей і молоді будь-якої статі.

Форми сексуального насильства

Зґвалтування

Статевий акт з проникненням

Сексуальне рабство

Утримання особи для сексуальної експлуатації

Примушування до проституції

Примус до надання сексуальних послуг

Примусова вагітність

Насильницьке запліднення

Примусова стерилізація

Позбавлення репродуктивної функції

Сексуальне домагання

Небажана поведінка сексуального характеру

Перелік злочинів не є вичерпним. СНПК охоплює також примусове оголення, каліцтво статевих органів, погрози зґвалтуванням та інші форми насильства порівнянної тяжкості.

Зв'язок із конфліктом: культурний контекст

Ключовою особливістю СНПК є наявність зв'язку із збройним конфліктом. СНПК як військову тактику можуть застосовувати різноманітні озброєні групи для того, щоб мордувати, принижувати, підкоряти, домінувати.

Арабська весна: Основними жертвами були молоді незаймані дівчата, оскільки незайманість була ознакою честі громади. Відібрати дівчину в родини означало перемогу.

Колишня Югославія: Підкорення жінок або хлопчиків іншої сторони конфлікту було способом помститися ворогам.

Руанда: Зґвалтування жінки тутсі чоловіком хуту було тріумфом однієї етнічної групи над іншою.

Статистика

У Лівії зґвалтованих чоловіків було більше, ніж жінок. Усі, хто підозрювались у не гетеросексуальній орієнтації, ставали постраждалими в першу чергу.

Історичні приклади СНПК

Жінки втіхи в Східній Азії

Спланована імперська політика Японії, спрямована на приниження та придушення спротиву на окупованих територіях. Жінки та дівчата ставали «винагородою» для військових.

Демократична Республіка Конго

Дівчатка у віці від шести до восьми років були трофеєм, який передавали воюючим сторонам, зокрема через побоювання військових щодо поширення ВІЛ.

В усіх без винятку збройних конфліктах дівчата і жінки становили непропорційно велику частину тих, хто зазнав сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

Чому про СНПК мало повідомляють?

Часто постраждалі від СНПК не повідомляють про те, що трапилось, адже почуваються осоромленими. У багатьох суспільствах існує стигма щодо таких постраждалих.

Їх засуджують, вважають такими, що «мали репутацію розпусної жінки»

Такими, що могли уникнути цього

Такими, що спровокували насильство

Як наслідок, через стигматизацію, про такі злочини дуже мало повідомлялось.

СНПК як воєнний злочин

Відповідно до статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, воєнними злочинами є зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, які становлять грубе порушення Женевських конвенцій.

1 Зв'язок із збройним конфліктом

Сексуальне насильство має відбуватися під час збройного конфлікту (бути пов'язаним із ним)

2 Наявність злочину

Має бути доведена наявність злочину сексуального насильства

СНПК як злочин проти людяності

Для визнання сексуального насильства злочином проти людяності не обов'язкова прив'язка до збройного конфлікту. Натомість потрібно, щоб воно становило частину усвідомленого широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення.

Відповідно до статті 7 Римського статуту

- Зґвалтування
- Сексуальне рабство
- Примусова вагітність
- Примусова проституція
- Примусова стерилізація
- Будь-які інші форми сексуального насильства подібної тяжкості

❏ **Ключова відмінність:** Обов'язковою рисою є спрямованість широкомасштабного або систематичного нападу проти будь-якого цивільного населення, яке не обов'язково повинно відбутись в умовах збройного конфлікту.

СНПК як геноцид

Визначальною ознакою геноциду є намір знищити національну, етнічну, расову або релігійну групу. Геноцид полягає у фізичному знищенні певної групи.

Міжнародний трибунал щодо Руанди визнав геноцидом знищення етнічної групи тутсі. Масштаби насильства, за різними підрахунками, сягають від 500 тис. до понад 1 млн людей.

1

Прямий вплив

Жорстоке насильство викликає тривалі гінекологічні захворювання, впливає на репродуктивне здоров'я

2

Непрямий вплив

Спільноти відмовляються від постраждалих як від шлюбних партнерок, що впливає на репродуктивну здатність групи

ПРИКЛАД

Випадок єзидок в Іраку

Після захоплення Північного Іраку угрупованням «Ісламська держава» протягом кількох днів було вбито від 5 до 7 тис. людей, кілька тисяч жінок потрапили в рабство.

Ситуація з єзидками є надзвичайно складною, тому що будь-яка дитина, зачата внаслідок зґвалтування, за світоглядом єзидів, перестає бути єзидом, оскільки ця ідентичність групи визначається за батьком, успадковується по батьківській лінії.

Геноцидний характер

Це той випадок, коли зґвалтування має відтінок геноциду. Геноцид завжди має бути пов'язаний з метою завдати удару по життєздатності групи.

Еволюція міжнародного правосуддя

Після Другої світової війни

На Нюрнберзькому процесі справи про зґвалтування не розглядалися як військові злочини

1

2

1993 рік

Створено Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії. Зґвалтування визнано формою тортур

Сьогодення

Римський статут МКС чітко визначає СНПК як міжнародний злочин

3

Людство вперше визнало сексуальне насильство, скоєне під час війни, військовим злочином у 20 столітті. Проте суттєвий прогрес відбувся лише наприкінці століття.

Принцип індивідуальної відповідальності

Принцип індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права був закріплений у Статуті Нюрнберзького трибуналу і знайшов подальший розвиток у Статуті Міжнародного кримінального суду.

Безпосередні виконавці

Особи, які вчинили злочинні дії

Командна відповідальність

Командири, які санкціонували злочини або не запобігли їм (стаття 28 Римського статуту)

Керівництво

Вище керівництво, яке не вжило належних заходів

Національна юрисдикція: перша лінія оборони

Українські суди мають першочергове право та обов'язок розслідувати СНПК. Законодавча база включає Кримінальний кодекс України, насамперед статтю 438.

Переваги

- Свідки поруч
- Доступ до місця злочину
- Швидкість реагування

Виклики

- Відсутність фізичних доказів через час
- Страх і психологічна травма жертв
- Злочини часто вчиняються без свідків
- Стигматизація постраждалих

Розгляд справ in absentia

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає можливість заочного судового розгляду у разі розшуку обвинуваченого.

1

Стаття 323 КПК

Можливість заочного судового розгляду у разі розшуку обвинуваченого

2

Стаття 139 КПК

Особливості повідомлення про підозру за відсутності особи

3

Статті 297-1 – 297-5 КПК

Спеціальне досудове розслідування щодо осіб, які переховуються від слідства

4

Стаття 438 КК України

Кваліфікація воєнних злочинів, що підпадають під заочне провадження

Міжнародний кримінальний суд: принцип комплементарності

МКС у Гаазі не замінює українські суди, а доповнює їх. МКС вступає в гру лише тоді, коли національна система «не може або не хоче» здійснювати правосуддя.

Національні суди
Першочергова юрисдикція

Оцінка спроможності

Чи може/хоче держава судити?

МКС втручається

Якщо система зруйнована або покриває злочинців

❏ **Фокус МКС:** На відміну від національних судів, які судять безпосередніх виконавців, МКС фокусується на високопосадовцях — генералах, міністрах, президентах.

Статистика СНПК в Україні

Дані станом на 1 липня 2025 року демонструють масштаби проблеми та роботу правоохоронних органів.

368

Зафіксовано фактів СНПК

З початку повномасштабної
агресії РФ

136

Чоловіків

Постраждали від СНПК

232

Жінок

Постраждали від СНПК

19

Неповнолітніх

18 дівчат та 1 хлопець

Розкриття злочинів

119 фактів розкрито. Повідомлено про підозру 85
військовослужбовцям РФ (з них 5 за злочини минулих років).

Судові рішення

Скеровано до суду 44 обвинувальних актів щодо 57 осіб. 18 осіб
засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі.

Стаття 438 КК України: проблеми кваліфікації

Стаття 438 КК («Порушення законів та звичаїв війни») не містить переліку конкретних злочинів. Вона каже: «...та інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами». Це зроблено, щоб стаття була «гнучкою» та автоматично підлаштовувалася під розвиток міжнародного права.

Ознака	Стаття 152 (Зґвалтування)	Стаття 438 (Воєнний злочин)
Об'єкт	Статева свобода особи	Міжнародний правопорядок
Зв'язок	Особисті мотиви, побутовий конфлікт	Конфлікт як передумова (статус окупанта, зброя)
Термін давності	До 15 років	Відсутній (можна судити через 50 років)
Амністія	Можлива	Заборонена міжнародним правом

П'ять форм репарацій для постраждалих

Реституція

Повернення у становище, яке існувало до порушення прав.
Відновлення документів,
житла, інфраструктури.

Компенсація

Фінансове відшкодування за
завдану матеріальну і
нематеріальну шкоду.

Сатисфакція

Символічні заходи: офіційне
визнання злочинів,
кримінальне переслідування,
вшанування пам'яті.

Реабілітація

Комплекс медичних,
соціальних, освітніх та
юридичних послуг.

Гарантії неповторення

Реформування законодавства,
підтримка сил оборони,
зміцнення судової системи.

Невідкладні репарації: практична допомога

Закон України "Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України" визначає статус постраждалих та механізми надання допомоги.

3000

Євро

Розмір виплати для постраждалих від
СНПК

1208

Заяв

Надійшло за час реалізації пілотного
проекту

1080

Осіб

Підтверджено статус постраждалих

Пілотний проект із виплати проміжних репарацій стартував у березні 2024 року. Репарації виплачує фонд Global Survivors Fund (GSF), що фінансується урядами різних країн.

Боротьба з СНПК — це не лише робота юристів чи правоохоронців. Це зміна ставлення всього суспільства: від стигматизації та мовчання до підтримки та визнання. Лише через ефективне поєднання суворого покарання агресора та дбайливої реабілітації постраждалих ми зможемо відновити справедливість і запобігти повторенню таких жахів у майбутньому.